

Slovstvena zgodovina v slovenski ljudski šoli.

(Piše **Gradimir.**)

(Dalje.)

Miroslav Vilhar.

(Glej 13. berilno vajo: „Cena“.)

Našemu národu priljubljeni pesnik Miroslav Vilhar se je rodil 1818. l. na Kalci na Kranjskem Notranjskem, kjer je imel grajščino. Učil se je na Dunaji ter je sploh bil popolnoma nemško odgojen. Iz prva je speval nemške pesni, a kmalu se odloči, da vse svoje moči posveti ubogemu slovenskemu národu, kateri je bil posebno v njegovi dobi krepkih podpornikov potreben. Takoj pričnè pisati v slovenskem jeziku pesni, ki so neizrečeno dopadale. In ni čuda, saj so vse tako lepe, v gladko-tekočem jeziku zložene, da - si priproste; izšle so iz čutečega srca, in našle so pot v srce národa! — A Vilhar je imel še drugo lepo zmožnost; on namreč ni le pesni znal zlagati, nego znal jim je tudi napeve skladati. Človeka, ki h kaki pesni napev zloži, zovemo skladatelja. Miroslav Vilhar je bil torej pesnik in skladatelj ob enem. Nekatero njegove pesni in napevi so postali užé popolnoma národní, t. j. národ jih povsod rad popeva, ker so se mu neizrečeno omilili. Kako radi požete tudi vi, ljubi otroci, lepo pesenco:

„Po jezernu, bliz' Triglava,
Čolnič plava sim ter tje! . . .“

Vidite, to pesenco je zložil Miroslav Vilhar in tudi napev ji je preskrbel. In kako mila nam je Vilharjeva pesen in napev:

„Bom šel na planin'ce,
Na strme vrhé!
Bom slišal od daleč
Zagorske zvoné!“

Gotovo nij ga kraja na Slovenskem, da ne bi bile znane take in enake Vilharjeve pesni; z njimi se razveseljuje mlado in staro! In ravno to, ljubi moji, dokazuje, da so take in enake Vilharjeve pesni zares krasne, ker le lepe pesni, ki gredó národu k srcu, kmalu se jako razširijo, ter jih národ poje od roda do roda!

Miroslav Vilhar je iz prva svoje pesni priobčeval po različnih časopisih; a 1860. l. jih priobči v posebni zbirki; dal pa je tudi nekaj zvezkov svojih napevov in marsikaj družega natisniti. Gotovo se še dobro spominjate, ljubi moji otroci, kako veselje ste imeli, ko ste videli svoje součence, ko so predstavljali igro „Kaznovana radovednost“, t. j. igra, ki je bila natisnena v „Vrteci“. Tudi Miroslav Vilhar je spisal več takih in enakih iger, ki se še dandanes pridno predstavljajo po Slovenskem.

Od 1860. l. je M. Vilhar stanoval v Ljubljani, kjer je bil deželni poslanec. Izdajal je 1863. l. tudi časopis „Naprej“, v katerem je moško branil národne naše pravice.

Miroslav Vilhar je bil iz prva premožen mož; zato je podpiral tudi z denarjem vsa podjetja, ki so bila v korist našemu národu. Ker so ga vrhu tega tudi priobčevani spisi, katere je iz svojega žepa zalagal, mnogo denarja stali — bilo se je njegovo premoženje precej stajalo. Po mnogih prestalih britkih izkušnjah je umrl v dan 6. avgusta 1871. l. A da-si je blagi mož umrl prerano, storil je mnogo v korist svojega národa, za katerega je bil ves navdušen. V vzgled nam bodi národna njegova požrtvovalnost in ljubezen!

Peter Gros.

(Glej 15. berilno vajo: „Sirota Jerica“)

Peter Gros je zdaj učitelj v Zagorji pri Savi na Kranjskem. Rojen je v dan 17. febr. 1834. l. v Tržiči na Gorenjskem. Že od mladih nog ga je veselilo slovensko čitanje in spisovanje. Kot učitelj je Peter Gros užé pred 20. leti spisoval povestice in pesnice, katere je na svetlo dajala „družba sv. Mohora“. Zdaj je užé večleten, marljiv sotrudnik „Vrtecev“. Posebno v prejšnjih tečajih „Vertečevih“ se nahajajo nekatere prav mične pesnice in povestice Peter Gros-ove.

„V r t e c“.

(Glej 23. berilno vajo: „Bog je pravičen“.)

Lepa ta povestica („Bog je pravičen“) bila je natisnena užé svoj čas v „Vrteci“; zato je pod njo naravnost opomnjeno, da je vzeta — „iz Vrteca“. Kateri od vas ne pozná „Vrteca“, prelepega tega lista, navlašé pisanega za slovensko mladino? Saj me vsak mesec, ko izide, hrepeneči poprašujete po njem, in željno ga prebirate ter se ga neizmerno radujete!

List „Vrtec“ izhaja od 1870. l., torej užé 14. leto. Odkar je 1851. l. nehal izhajati mladinski časopis „Vedež“, ki je od 1845. l. hodil na dan, Slovenci nismo imeli časopisa, ki bi bil namenjen slovenski mladini v zabavo in pouk. „Vrtec“, pod urednikom vrlega učitelja g. Iv. Tomšiča, prinaša lepe povestice, pesnice in druge poučne spise; ima lepe podobe, in v prejšnjih letih je prinašal tudi kaj mične napeve. Želeti bi bilo, da si ga naroči vsaka družina, katera le količkaj more, ker je vsestransko najgorkejšega priporočila vreden!

Matija Valjavec.

(Glej 26. berilno vajo: „Kam in kje“?)

Pesnik Matija Valjavec se je rodil na Béli blizo Preddvora na Kranjskem l. 1831. Zdaj živi kot gimnazijalni profesor — t. j. učitelj na latinskih šolah — v Zagrebu na Hrvatskem. On je užé prav zgodaj pesni zlagal, ter jih objavljaj pod izmišljenim imenom „Matija Kračmanov“. Tako navado imajo mnogi pesniki in pisatelji, kateri nočejo, da bi se njih pravo imé precej izvedelo. Izdal je tudi celo knjigo svojih pesni, katere moremo imenovati krasne. Valjavca štejemo sploh mej najboljše pesnike slovenske. On nam je po različnih časopisih spisal mnogo poučnih sestavkov; preložil nam je marsikoje lepo delo iz tujega jezika v slovenščino, ter se nam je po svojih učenih spisih skazal izbornega učitelja slovenskega jezika. Tako nam je n. pr. spisal: „Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem“; poučil nas je, kako naglašati slovenske besede in še dokaj družega. V čemer pa gre Valjavcu posebna zasluga, to je da premarljivo nabira národnih pesni. A porečete: Kaj so národne pesni, in zakaj je pohvalno in zaslužno, da jih nabiramo? Národne pesni so one pesni, katere národ — t. j. ljudstvo — užé od davnih časov prepeva in od katerih se ne vé, kdo jih je zložil. Pred davnim časom živel je kdo, ki je o tem ali onem predmetu zapel. Njega samega so v teku časa pozabili, a pesen njegova se je tako dopadala, da se je širila koj iz začetka od ust do ust, pozneje od vasí do vasí, ter je postala na tak način s časom prava národova svojina. Národne pesni, kakor navlašé stvarjene za petje, živijo časih sto in sto let. In to jim baš daje veljavo, zakaj slabo blago pride in preide hitro. Národne pesni nam zvesto kažejo, kakšni so bili naši pradedje, kaj so delali, s čim so se veselili, kaj jih je žalostilo i. t. d. Kakor užé rečeno, one so pripravne za petje, pojó se, rekel bi, kar same; pesen in napev nastala sta navadno ob jednom, razširivši se potem po krasni slovenski naši domovini. Národne pesni niso — kakor druge —

umetno, nego silno priprosto zložene; mnogim manjkajo celó ujeme ali rime, jezik jim je lahko umljiv, domač, tak, kakoršnega govori priprosti in pošteni slovenski naš kmet.

Slovenci imamo mnogo mnogo prav lepih národnih pesni in napevov. Neka národna pesen — o „Lavdonu“ — natisnena je tudi v našem berilu. Kdo jo prebere, pa se ne zamisli v one tožne čase, ko je divji Turek pustošil po slovenskih pokrajinah?

Národne pesni zapisovati, zaslužno in pohvalno je delo. Tudi vi, ljubi moji, vadite se lahko užé zdaj zapisovati krasne take pesence, katere slišite domá iz ust kacega sivolasega starčka ali pa jako stare babice. Tako ostanejo take pesence v národu, izmej kogar so vzete.

Isto tako kakor národne pesni važne so tudi in zapisovanja vredne národne pripovedke, t. j. pripovedke, katere se širijo užé od starih časov mej našim ljudstvom. — Valjavec užé od nekđaj marljivo nabira in na svetlo daje tako náradno blagó, zaradi česar mu bo národ slovenski vedno hvaležen.

Jožef Virk.

(Glej 30. berilno vajo: „Sreče dom“.)

Jožef Virk se je rodil 16. marcija 1810. l. na Podrečem na Kranjskem. Stariši njegovi so bili ubožni ljudje; a ker so ga podpirali nekateri dobrotniki, mogel je iti v Ljubljano, kjer se je šolal. Kot učenec na gimnaziji, dobí Virk učitelja Matijo Čopa, znanega, prerano umršega učenjaka slovenskega, ki je mlademu Jožefu obudil veselje do materinega jezika, in ki ga je navduševal za to, naj zлага slovenske pesni. Ko dovrši latinske šole, odloči se za duhovski stan. Učil se je bogoslovja najprej v Ljubljani, potlej v Celovci. — V Celovski bogoslovnici mu je bil duhovni voditelj pozneje škof Ant. M. Slomšek, ki je bil neutrudljiv v tem, da je Virka spodbadal k marljivemu pesnikovanju, t. j. k zlaganju pesnij.

Po prejetem mašnikovem posvečenju služil je Virk po različnih krajih naše domovine kot duhovni pastir. Znamenito je, da je svoj čas kaplanoval tudi v Vuzenici na Štajerskem, kjer mu je takrat bil nadžupnik A. M. Slomšek, poznejši škof lavantinski. Naposled pride Virk za župnika v Loče na Štajerskem, kjer je po 19. letnem službovanju po kratkej bolezni umrl 4. januarja 1880. l.

Pokojni Jožef Virk je bil blaga duša, vrl narodnjak, iskren duhovnik, marljiv učitelj in eden najpriljubnejših pesnikov slovenskih. Njegove pesni, katerih je zložil ogromno število, priproste so sicer, a ker so tako zložene, da gredo národu do srca, prikupile so se neizmerno ter se razširile tako, da se lahko o njih trdi, da so zdaj užé popolnoma národne. Svoje pesni je Virk priobčeval po družbi sv. Mohora in drugih listih. Speval je poleg posvetnih tudi pobožne pesni; sosebno so na glasu njegove „Marijine“. Otroke je pokojni Virk jako ljubil; sam je trdil: „Moje največe veselje je bilo od nekđaj mej šolskimi otroci“. A vrhu vsega tega bil je v vsem svojem obnašanju jako ljubeznjiv; rad je katero zapel ter je bil sploh dobrovoljen mož.

(Dalje prihodnjič.)

Poročilo c. kr. okrajnega šolskega nadzornika Iv. Lapajne-ta o stanju šolstva v Novomeškem okraju 1884. l. z nasvétí, kako bi se omenjeno šolstvo boljšalo.

(Priobčil pri učiteljskem zborovanju v Novem mestu v dan 2. julija 1884. l.)

Še le pol leta je, od kar se mi je izročila skrb za ljudsko šolstvo v tem okraju, vender sem imel že toliko prilike, da sem se skoro do dobrega prepričal, v kakšnem